

نقد معنویت‌گرایی غربی از دیدگاه غریبان

معرفی کتاب «فروش معنویت: غلبه آرام بر دین»

Selling spirituality: silent takeover of religion, Routledge, Jeremy Carrette and Richard King, London and New York, 2005

احمد شاکر نژاد | دانشجوی دکتری فلسفه دین و مسائل جدید کلامی

چکیده: کتاب «فروش معنویت»، کتابی در زمینه نقد معنویت‌گرایی غربی است که از مصادیق معنویت‌گرایی فراتر رفته و در پس آن مصادیق، جریان‌ها را معرفی می‌کند که دست‌های آن در خفای معنویت‌گرایی کمتر دیده شده است. این کتاب نشان می‌دهد که چگونه معنویت‌گرایی، کالایی پر قدرت در بازار جهانی می‌شود و چه نیروهایی در این فرآیند، نقش ایفا کرده و چه کسانی از این امر، منتفع می‌شوند. نویسنده در نوشتار حاضر در راستای معرفی کتاب مذکور، محتوای بخش‌های کتاب و فهرست تفصیلی فصول و مطالب آن را ارائه می‌نماید. سپس در ادامه، اهداف و رویکرد نویسندگان کتاب را مورد واکاوی قرار می‌دهد.

کلیدواژه: کتاب فروش معنویت: غلبه آرام بر دین، نقد معنویت‌گرایی غربی، معرفی کتاب.

مقدمه

از فنگ‌شویی تا گوروهای عصر جدید و از فروش عصاره گیاهان تا کلاس‌های آخر هفته یوگا، معنویت تجارتي بسیار بزرگ به حساب می‌آید. معنویت، به نرمی وحشت زندگی مدرن را دور کرده و پادزهری زودگذر برای ماده‌گرایی فراهم می‌کند. رسوایی این پدیده، یعنی معنویت‌گرایی در جعل امور باطنی دین و ارائه مترسکی از عرفان تنها موضوع بحث و گفتگو در کشورهای دین‌مدار مانند ایران نیست، بلکه در جوامع سکولار نیز کسانی هستند که به شکل علمی به مطالعه این پدیده پرداخته و درباره تاریخچه، زمینه و اهداف واقعی آن نوشته و خبر از پس پرده این جریان می‌دهند.

هرچند مقالات بسیاری را می‌توان در زمینه نقد معنویت‌گرایی غربی یافت که از خامه متفکران غربیست؛ اما در این میان کتاب «فروش معنویت» ژرف‌اندیشی ویژه‌ای دارد و از مصادیق معنویت‌گرایی فراتر می‌رود و در پس آن مصادیق جریانی را معرفی می‌کند که دست‌های آن در خفای معنویت‌گرایی کمتر دیده شده است. این کتاب نشان می‌دهد که چگونه معنویت‌گرایی، کالایی پر قدرت در بازار جهانی می‌شود و چه نیروهایی در این فرآیند نقش ایفا کرده و چه کسانی از

این امر منتفع می‌شوند. نویسندگان این کتاب، جرمی کارت و ریچارد کینگ، محققان نشان می‌دهند که چگونه امانیسم و سکولاریسم غربی با ابزارهای علمی، شبهه علمی و حربه‌های تبلیغاتی، کالای معنویت‌گرایی را در دنیای سرمایه‌داری تولید کرده و با فروش آن سود کلانی را به جیب شرکت‌های وابسته سرازیر می‌کنند.

نویسندگان این کتاب که در سال ۲۰۰۵ توسط انتشارات راتلج چاپ شده است، در حوزه مطالعات ادیان در دانشگاه‌های انگلستان فعال‌اند. دکتر جرمی کارت استاد دانشگاه کنت در کانتربری انگلستان و رئیس سابق دپارتمان مطالعات ادیان در دانشگاه استرلینک است. کتاب قبلی او نیز با نام فوکو و دین^۱ در سال ۲۰۰۰ منتشر شده است. ریچارد کینگ^۲ پژوهشگر در زمینه فلسفه و دین هندی است و در بسیاری از دانشگاه‌های انگلستان تدریس کرده است و هم‌اکنون استاد مطالعات ادیان در دانشگاه گلاسکووست. کتاب قبلی او نیز شرق‌شناسی و دین^۳ نام دارد که در سال ۱۹۹۹ منتشر شده است.

1. Jeremy Carrette.
2. Foucault and Religion.
3. Richard King.
4. Orientalism and Religion.

معرفی بخش های کتاب

این کتاب در فصل اول خود به تغییر معنای «امر معنوی» در گذر تاریخ می پردازد و نشان می دهد که معنویت واژه ای با یک معنای ثابت نبوده است، بلکه در ادوار مختلف جریان های گوناگون از ابهام این واژه استفاده کرده و معانی مدنظر خود را بر آن بار کرده اند. در این فصل غیر از بیان معانی پیشین این واژه در فرهنگ غربی، نشان داده می شود که چگونه در دنیای مدرن، فرایند فردی سازی و صنفی سازی به مفهوم معاصر معنویت شکل داده است و چگونه مکتب نولیبرال از ابهام این واژه در جهت معانی مدنظر خود بهره برده است.

در فصل دوم و سوم به تفصیل دو شکل اصلی از معنویت گرایی که

رسوایی این پدیده، یعنی

معنویت گرایی در جعل امور باطنی

دین و ارائه مترسکی از عرفان

تنها موضوع بحث و گفتگو در

کشورهای دین مدار مانند ایران

نیست، بلکه در جوامع سکولار نیز

کسانی هستند که به شکل علمی به

مطالعه این پدیده پرداخته و درباره

تاریخچه، زمینه و اهداف واقعی آن

نوشته و خبر از پس پرده این

جریان می دهند.

قبل از معنویت گرایی به مثابه دینی بدون نهاد، شخصی شده و فارغ از شریعت به حیاط خود ادامه داد. البته این تغییر جهت از دین سنتی به معنویت خصوصی، یک حرکت براساس اصول مشتری مداری جلوه داده شد؛ یعنی از دینداری براساس انتظار بشرمدرن که غرق در هنجارهای لیبرالیستی و اومانیستی بود، قرائتی ارائه شد که فارغ از قواعد، عقاید و الزامات دینداری سنتی باشد تا پسند آنان واقع شود.

فصل چهارم این کتاب نیز به این امر می پردازد که چگونه بعد از فروپاشی دیوار برلین و تنظیم دوباره بازارهای جهانی در دهه ۱۹۸۰ بر اساس مبانی طراحی شده در چند دهه قبل از آن، معنویت گرایی سرمایه داری شکل گرفت.

فهرست تفصیلی مطالب این کتاب از قرار ذیل است:

مقدمه:

معنویت و نامگذاری دوباره دین / ۱

پرسش از ماهیت معنویت مدرن / ۲

فرهنگ به عنوان شبکه: الگوهای اجتماعی و کنترل ذهن / ۶

دو گام در فردی سازی دین / ۱۳

گونه شناسی امور معنوی در ارتباط با کاپیتالیسم / ۱۷

طرح کلی کتاب / ۲۵

فصل اول) تاریخچه معنویت / ۳۰

معنویت هیچ مفهوم جهانی ندارد و همیشه منعکس کننده ارتباطات و

علائق سیاسی بوده است

بنیان های تاریخی اصطلاح جدید «معنویت» / ۳۲

ظهور اصطلاح جدید «معنویت» / ۳۷

معنویت و اولین فردی سازی دین / ۳۸

ظهور معنویت سرمایه داری: دومین فردی سازی دین / ۴۴

معانی چندگانه معنویت: فروشدن به سوراخ خرگوش نولیبرال

الف) ابهام و دوپهلویی

ب) ارتباط با دین و ایده تعالی

ج) برند سازی از معنویت در سال ۱۹۹۰

فصل دوم) روانشناسی غربی و سیاست گذاری معنویت / ۵۴

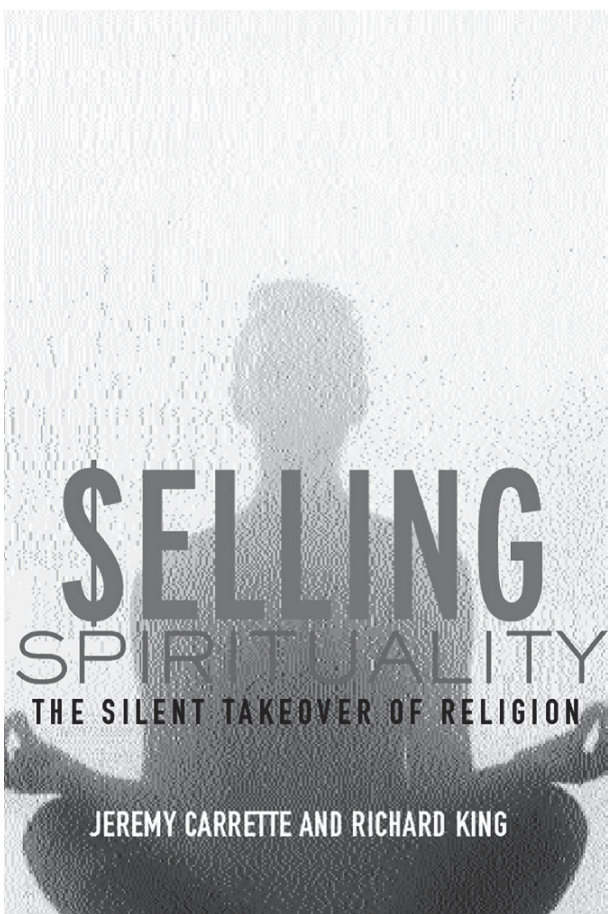
«معنویت» فردی سازی دین در جوامع غربی مدرن را محقق

می سازد / ۵۴

روانشناسی سازی دنیای غرب / ۵۸

روانشناسی سازی دین یا اختراع «تجربه دینی»

فردی سازی دین / ۶۸

استفاده از دانش خود و ذیل پروژه‌های درازمدت درباره‌ی وجوه متنوع بحث با صاحب نظران به مباحثه نشست‌ها اند تا اثر حاضر فراهم شده است.

کتاب فروش معنویت در اصل به بررسی کالاسازی رو به رشد دین در لوای مفهوم عامه پسند معنویت می‌پردازد، مفهومی که در حیطه‌های مختلف و مشاغل گوناگون مانند تعلیم و تربیت، مراقبت و درمان، مشاوره، آموزش تجارت، نظریه‌های مدیریت و... به کار برده می‌شود. البته بحث از معنویت تنها گوشه‌ای از این پدیده است که تمام وجوه فرهنگ انسان در جوامع سرمایه‌داری و به اصطلاح پیشرفته از فیلتر «ذهن بازار» رد می‌شود.

این کتاب سعی می‌کند بحثی فلسفی و نقادانه در باب این موضوع مطرح کند و کمتر به موارد جزئی مانند نقد افراد یا گروه‌های خاص در این زمینه توجه دارد. این کتاب بیشتر به نحوه سیاست‌گذاری شناخت

ما از ایده معنویت توجه دارد و سعی می‌کند افکار را از تاثیرات اجتماعی مکتب نولیبرال و تصاحب جامعه توسط شرکت‌ها مطلع سازد. این کتاب به عبارتی یک اثر سیاسی است که به دنبال به چالش کشیدن پدیده‌ای است که در آن زندگی کالا می‌شود و اهلیت سنت‌های متنوع فرهنگی در حل مشکلات خود به پای مفهوم یکسان شده، استریلیزه، بی‌رمق معنویت ذبح می‌شود. هدف دیگر این کتاب نیز آن است که نشان دهد چگونه گفتمان‌های عمومی در جوامع صنعتی، تلاش

کتاب فروش معنویت تلاش می‌کند تا نشان دهد تا چه اندازه امور دینی به شکل بی‌سروصدا، برحسب گفتمان متعارف معنویت‌گرایی، مغلوب ایدئولوژی سرمایه‌داری معاصر شده است. در یک نگاه، این کتاب استفاده از روزین مفهوم معنویت را به مثابه ابزاری برای حمایت از سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی مکتب نولیبرال، یعنی کالایی و شرکتی کردن و فردی ساختن وجوه گوناگون زندگی انسان، به چالش می‌کشد.

می‌کنند به جای ارزش عدالت اجتماعی ارزش‌های فردگرایانه و شرکتی جامعه مصرف‌زده را بنشانند و البته بهترین ابزار در این راه مفهوم جدید معنویت‌گرایی است که در باب عدالت اجتماعی بدون شرط است و به جای عدالت خواهی بی‌تفاوتی را توصیه می‌کند.

خلاصه آنکه کتاب فروش معنویت تلاش می‌کند تا نشان دهد تا چه اندازه امور دینی به شکل بی‌سروصدا، برحسب گفتمان متعارف معنویت‌گرایی، مغلوب ایدئولوژی سرمایه‌داری معاصر شده است. در یک نگاه، این کتاب استفاده از روزین مفهوم معنویت را به مثابه ابزاری برای حمایت از سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی مکتب نولیبرال، یعنی کالایی و شرکتی کردن و فردی ساختن وجوه گوناگون زندگی انسان، به چالش می‌کشد.

ویلیام جیمز و فردی سازی عرفان/ ۶۹

روانشناسی اومانیستی و فردی سازی معنویت/ ۷۴

روانشناسی عمومی و معنویت سرمایه‌داری

فصل سوم) معنویت و فردی سازی سنت‌های حکمی شرق/ ۸۷

«معنویت» ابزاری است برای استعمار و کالاسازی سنت‌های

حکمی شرق/ ۸۷

فردگرایی تائوئی برای عصر مصرف‌زده/ ۸۸

حکمت بودایی و فردگرایی عصر جدید/ ۹۵

معنویت، چالشی برای وضع موجود/ ۱۰۸

یوگا و غرب: افتادن به تله دکارتی/ ۱۱۴

نتیجه/ ۱۲۰

فصل چهارم) فروش معنا: کسب و کار معنویت/ ۱۲۳

معنویت لوازم اولیه برای غلبه شرکتی (صنعتی) بردین را فراهم می‌کند

معنویت سرمایه‌داری و اخلاق تجارت: وجه تمایزی مهم/ ۱۲۷

نئولیبرالیسم و مدیریت کارکنان، یک راهنمای معنوی/ ۱۳۲

مکتب بازار «نو» و برندسازی از معنویت/ ۱۳۷

کسب و کار تائو: صنعتی سازی تائوئیسم/ ۱۴۴

حکمت هندی با کاپیتالیسم جهانی تلاقی دارد: رهبران هندی

ثروتمند/ ۱۴۸

دین صنعتی: پول درآوردن از اندیشه‌ها/ ۱۵۸

حسابرسی دین و دانشگاه صنعتی/ ۱۶۱

نتیجه: معنویت و رنسانس: به چالش کشیدن این دسیسه گروهی/ ۱۶۹

کاپیتالیسم، دین جهانی جدید؟ - ۱۷۳

معنویت و کاپیتالیسم: مقاومت بی‌فایده است - ۱۷۷

بیان اهداف و رویکرد نویسندگان

به گفته نویسندگان، علت اصلی تهیه این کتاب نگرانی آنها از سلطه مکتب نولیبرال و در وجه اقتصادی آن مکتب سرمایه‌داری در دنیای بعد از جنگ سرد است. مکتبی که تنها راه به سوی جهانی شدن در نظر گرفته شده است. سلطه این مکتب باعث می‌شود که نیروهای بازار و اصالت سود که می‌توان آنها را محرک بازاری سازی یا کالایی سازی زندگی نامید، بر تمام وجوه فرهنگ و فکر انسان تاثیرگذارند. این نوع تاثیرگذاری در اواخر قرن بیستم با شکل دادن و قالب بندی مبانی و زمینه‌های فرهنگ عامه آغاز شد و چون این کار در لایه‌های زیرین فرهنگ بود، عموم مردم از این اتفاق آگاه نشدند.

برای مطالعه دقیق رخدادهای مذکور، دانستن نظریه‌های جامعه‌شناسی، مطالعات فرهنگی، دین پژوهی، فلسفه‌های شرق و تاریخ روانشناسی و همچنین علم سیاست معرفت^۵ لازم است. از این رو نویسندگان این اثر با

5. politics of knowledge.

